

Ge röst åt barnet

av Louise Sylwander

Principerna om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals är Barnkonventionens två fundament. De hänger intimt samman. För att *bedöma* barnets bästa måste barnet själv ges möjlighet att framföra sina synpunkter. För att *tillgodose* barnets bästa måste barnets egna synpunkter tillmätas betydelse.

”Det är dom vuxna som bestämmer. För det är dom som föder barnen. Jag ger min bestämdhet till min mamma. Så bestämmer mamma över mig. Men jag får bestämma över mina saker, mina leksaker. Mamma bestämmer över tallrikarna, visparna, slevarna, kopparna, glasen och alla de andra sakerna”.

Så uttrycker sig Daniel, 5 år. Som han ser världen domineras den helt naturligt av vuxna, särskilt mamma. I takt med att Daniel blir äldre kommer han dock att upptäcka att vuxna fortfarande i hög grad bestämmer över hans liv och att hans möjligheter till eget inflytande i samhället är begränsade.

Tanken att barn ska ges tillfälle att uttrycka sina åsikter innan beslut fattas som rör dem är en ovan tanke för många vuxna och för samhällets sätt att fungera. Fortfarande saknas formella strukturer som ger barn en reell möjlighet att påverka. Fortfarande tillvaratas inte de ungas synpunkter och idéer utanför familjen på ett sätt som sätter synbara spår i samhällsbesluten. Fortfarande är det främmande för många vuxna att barn skulle ha en åsikt av betydelse och någonting viktigt att lära oss vuxna.

Barn och unga har tillräcklig kompetens för att medverka i beslut som rör deras situation och omgivning, var och en efter sin ålder och mognad, men de behöver vuxnas stöd för att kunna utveckla denna förmåga. Det är ett barnperspektiv som tar sin utgångspunkt i två av

de mest grundläggande principerna i FN:s konvention om barnets rättigheter, Barnkonventionen.

Barnkonventionens artikel 3 säger att ”barnets bästa skall sättas i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barnet, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ”.

Vidare ska det barn som är i stånd att bilda egna åsikter enligt artikel 12, ”tillförsäkras rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till ålder och mognad”.

Dessa två fundament i Barnkonventionen måste alltid, enligt min mening, ses i ett samspel med varandra, först då kan barnets eget perspektiv bli tydliggjort. Att fatta ett beslut som berör ett barn och som ska vara till det enskilda barnets bästa är, som jag ser det, i princip omöjligt om inte barnet också fått tillfälle att föra fram sina åsikter, ge sin syn på situationen och om vad som är viktigt eller oviktigt sett ur just det barnets ögon.

Ett utmanande perspektiv

Intresset för barnets rättigheter och barnets eget perspektiv på tillvaron har ökat framförallt inom forskningen och i de verksamheter som riktar sig till barn och unga. I högre grad än tidigare ser vi på barnet som en aktiv och skapande samhällsmedlem. Även bland politiker och beslutsfattare har det blivit alltmer opportunt att tala om ett barnperspektiv. Men ännu stannar det för det mesta vid läpparnas bekännelse. I vardagens beslutsfattande är det fortfarande de invanda attityderna till barn och unga som gäller. Barnets bästa väger ofta lätt i förhållande till andra intressen och prioriteringar och vuxna beslutar över huvudena på barn och unga utan att fråga efter deras åsikter.

Det kanske inte heller är så konstigt. Idén om barnet som en person i stånd att formulera egna uppfattningar och med rätt att föra fram sina åsikter är ju ganska ny. Vi behöver inte gå så långt bak i tiden för att hitta helt andra synsätt. Ordspråket ”Din vilja växer i skogen” beskriver ganska tydligt barnets ställning i tidigare generationer. Barn betraktades ända långt in på 1900-talet som sina föräldrars ägodelar utan egna särskilda rättigheter. Barndomen tillskrevs inget värde i sig utan sågs i hög grad som en förberedelse för vuxenlivet. Dåtidens barnuppfostran syftade i första hand till att kontrollera och forma barnet utifrån föräldrarnas vilja och förväntan. Barnets egna önsknings tog ingen större hänsyn till.

I det perspektivet har barnets ställning i samhället och inom familjen onekligen förbättrats. Men det dröjde ända till 1996 innan en uttrycklig regel infördes i föräldrabalken som gav barnet rätt att komma till tals i frågor kring vårdnad och umgänge. Här har Barnkonventionen inneburit en milstolpe i synen på barns rättigheter eftersom en av de grundläggande principerna i Barnkonventionen just

slår fast barnets rätt att få framföra sina åsikter och få dem beaktade i alla frågor som rör det.

Barnkonventionens barnperspektiv är utmanande för vuxna i allmänhet och kanske för beslutsfattarna i synnerhet. Att lyssna till barns och ungas eget perspektiv och utifrån det formulera vad som är barnets bästa innebär i realiteten att ta ställning i intressekonflikter och ibland komma till både ovana och obekväma slutsatser. Barn och ungas rätt att komma till tals och få inflytande kan inte stärkas i samhället utan att andra intressen ifrågasätts och i vissa fall beskärs. Utsatta barn som formulerar behov av samhällets insatser som kan upplevas kränkande av föräldrarna, är ett exempel. Ökat elevinflytande i skolan som sker på bekostnad av rektors och lärares traditionella maktutövning är ett annat.

Det är därför en viktig markering att särskilda regler om barnets rätt att få uttrycka sina åsikter enligt artikel 12, nu finns införda i föräldrabalken, utlänningslagen och snart också i en omarbetad socialtjänstlag. Detta gäller dock bara det enskilda barnets rätt att komma till tals i en personlig situation. Artikel 12 bör enligt min mening, tolkas mer långtgående än så och även omfatta barns och ungdomars rätt att föra fram sina åsikter i alla frågor som rör dom.

Därför behövs det en fortlöpande genomgång av all relevant lagstiftning där regler kan vara aktuella om rätten för barn och unga – som enskilda individer eller som grupp – att få säga sin mening. Jag tänker till exempel på hälso- och sjukvårdslagen, plan- och bygglagen och kommunallagen. Barn som av olika orsaker inte vill eller kan uttrycka sin mening måste självklart också respekteras. Barns och ungas rätt att komma till tals ska alltid ses som en rättighet – det får aldrig uppfattas som en skyldighet för barnet. Skyldigheten ligger hos dom vuxna att verkligen vinnlägga sig om att de barn som vill får säga vad de anser i en viss fråga.

Men att låta barn komma till tals genom lagstiftning är bara ett första steg på vägen eftersom intentionerna i barnkonventionen går längre än till bara lagregler. Det handlar i högsta grad om hur sådana lagregler också ska tillämpas i praktiken. En förutsättning för detta är ett aktivt förändringsarbete i samhället i stort för att skapa ett medvetet barnperspektiv. Ett barnperspektiv som innebär att aktivt söka upp och ta till vara barns och ungdomars åsikter och kunskaper i deras egen omgivning.

Att på allvar börja lyssna till barn och unga ställer helt nya krav på beslutsfattare, på de verksamheter som berörs och på samhället i stort. Det innebär för vuxna att följa i barns och ungas fotspår och ha en beredskap att ta konsekvenserna av det vi ser och får höra. I ett med-

vetet barnperspektiv är nämligen kunskapen om hur barnet och den unge själv vill ha det och deras syn på tillvaron av central betydelse.

Respekt för barn

Att följa i någons fotspår kräver en lyhördhet och en insikt om att vi vuxna inte alltid vet den rätta vägen utan har något att lära av de unga själva. Det förutsätter också att barnet får uttrycka sina åsikter i en dialog med vuxna, i ett möte, i ett samtal. Då måste krav ställas på utrymme för sådana möten och dialoger. Skolpersonal som har tid att prata och fråga. Föräldrar som bryr sig och orkar möta sina barns behov. Socialsekreterare som anstränger sig för att sätta barnets perspektiv i fokus. Domstolar som tar ansvar för att barnets egna åsikter inhämtas och tillmäts betydelse.

”Jag tycker att dom vuxna ska lyssna på barnen. Barn har också något viktigt att säga. Fröknarna lyssnar inte, dom bara pratar med varandra. När jag har varit hos min pappa då vill jag berätta om det när jag kommer till dagis. Då går fröknarna för dom har så mycket att göra, säger dom.” *Mona, 5 år*

Varje enskilt barn har förstås sitt eget perspektiv. Konkret handlar det om hur omvärlden ser ut just ur det barnets synvinkel, vad de ser, hör, upplever och känner i en viss given situation. Detta perspektiv förändras i takt med barnets utveckling och påverkas av förändringar i barnets omgivning.

Utgångspunkten för ett barnperspektiv måste vara respekten för barnets fulla människovärde och integritet. Med integritet menas normalt rätten till skydd mot fysiska angrepp och rätten att få sina åsikter respekterade. I integriteten ingår också rätten till personlig avskildhet och en privat sfär. Ska integriteten i denna mening kunna upprätthållas krävs att den enskilda människan har möjlighet att själv kunna påverka sitt liv och själv bestämma vissa saker. Det gäller såväl vuxna som barn – också de allra minsta barnen. Deras möjlighet att själva bestämma är dock av naturliga skäl starkt begränsad. Men framförallt är den beroende av av vuxna.

Till och med de minsta barnen ger tydliga signaler om sina centrala behov och önskingar som mat, torra blöjor och närhet till andra människor. Detta kan ju verkligen ses som ett uttryck för behovet av att själv få bestämma över sin egen person. Alltså när barnet vill äta eller sova, kramas eller vara ifred. Det kräver i sin tur stor respekt och inlevelseförmåga av den vuxne. När barnet växer och blir äldre ökar barnets behov av och rätt till att få bestämma själv över

allt mer i sitt liv. Detta kommer också till uttryck i Barnkonventionen. I takt med stigande ålder och mognad ska barnets egna åsikter tillmätas allt större betydelse, artikel 12.

Men ett barn som av olika orsaker inte har förmågan till eget självbestämmande behöver en vuxen som tar på sig ansvaret för att skyddet av barnets integritet ska upprätthållas. Det innebär dock att barnets eget självbestämmande inte så sällan blir kränkt. I praktiken sker det när den vuxne driver igenom sin vilja mot barnets önsningar. En sådan kränkning är acceptabel bara om det sker utifrån ”barnets bästa” som uttrycket låter.

Barnets rätt till inflytande

I vårt samhälle finns det många olika meningar om vad som kan anses vara barns bästa eller hur barns behov bäst kan tillgodoses. För att få reda på vad som är bäst för ett enskilt barn måste barnets egen röst ha en framskjuten plats i bedömningen. Beslut kring barn och unga får inte bygga på det vuxna barnperspektivet utan snarare på förmågan att ta reda på och förstå barnets eget perspektiv i kombination med allmänna kunskaper om barns utveckling, behov och rättigheter. Sådana kunskaper måste alltid vila på vetenskaplig grund med systematisk uppföljning och utvärdering.

Barnet behöver också få tillräcklig information som är anpassad efter ålder och mognad, kring vad som ska hända och om konsekvenserna av olika beslut. Allt detta ställer således stora krav på alla de grupper som har ansvaret för beslut kring barn och unga och förutsätter kunskap om barn, om samtalsteknik med barn samt en öppenhet att ta till sig det som barn kan komma berätta i olika situationer. Här måste till metodutveckling, utbildning och fortbildning av många olika yrkesgrupper som till exempel jurister och socialarbetare.

Som jag nämnde tidigare kan Barnkonventionens artikel 12 dock inte enbart gälla enskilda barns personliga förhållanden utan måste ges en vidare mening och även omfatta barns och ungdomars rätt att föra fram sina åsikter i alla frågor som rör dem. Även i detta sammanhang måste artikel 12 ses i förhållande till artikel 3 som handlar om principen om barnets bästa vid alla åtgärder som rör barn. Tolkad på det sättet ger artikel 12 ett starkt stöd för barns och ungdomars inflytande i beslutsprocesserna på alla nivåer i samhället. Enligt min mening är detta en av de största utmaningarna som vuxenvärlden har att hantera i den nära framtiden.

Sofie som är 10 år skriver följande i, som hon kallar det, ett brev till vuxna;

”Skrik inte till barn, köp inte saker. Ge mer kärlek till barnen. Lämna kvar skogen. Vi behöver den. Innan ni bestämmer, tänk efter hur det var att vara 10 år. Tänk efter innan ni tar bort något. Fråga barn innan ni gör något. Skräm inte barnen.”

Frågan om åsiktsfrihet, inflytande och medbestämmande är av central betydelse för barns och ungas känsla av mening i tillvaron. De vill ha inflytande över sina liv, inte bara inom familjen utan också i skolan, på fritiden, i bostadsmiljön och i närsamhället. Förutom i Barnkonventionen har unga människors rätt till inflytande också slagits fast i Agenda 21 – det handlingsprogram som antogs vid FN:s konferens om miljö och utveckling i Rio de Janeiro, 1992.

Sverige har därigenom gjort långtgående internationella åtaganden vad gäller att skapa förutsättningar för barns och ungas möjligheter att delta i och påverka samhällets beslutsprocesser. Men ännu saknas garantier och strukturer för detta. Att barn och unga skulle ha en viktig kunskap att tillföra är ännu inte accepterat av beslutsfattare i allmänhet och dessutom obekvämt för samhällets sätt att fungera. Man kan säga att vi i detta avseende ser mer till barns och ungas tillkortakommanden än till deras kraft och kunnande.

”Jag skulle inte ha en aning om vad jag skulle rösta på. De stora samhällsfrågorna som skatter och bidrag och hej och hå, nej. Jag känner inte att det gäller mig. Jag tänker mer på det som ligger mig närmast, som skola och utbildning. Det nya betygssystemet skulle jag kunna diskutera i timmar, det är botten! Det är förstås också politik, men jag vet inte om det är något särskilt parti som driver dom frågorna.” *Sanne, 17 år*

Barn är också medborgare

Det finns i Sverige i dag ca 2 miljoner barn och ungdomar i åldern 0 – 17 år. Om demokrati betyder folkstyre så har nästan en fjärdedel av befolkningen, nämligen alla barn och ungdomar under 18 år, i princip ingenting att säga till om i den demokratiska beslutsprocessen. Deras rättigheter är därvidlag starkt begränsade på grund av att de saknar rösträtt. Men det faktum att rösträtten infaller först vid 18 års ålder är inget skäl att utestänga dem från möjligheter att påverka samhället omkring dem, snarare tvärtom. Just för att barn och unga inte direkt kan påverka vilka politiker och beslutsfattare som ska bestämma över

deras skola, fritid, kultur och miljö så borde deras röster släppas fram på andra sätt.

Sedan i början av 80-talet har flera olika statliga utredningar slagit fast behovet av att öka medborgarnas inflytande, så kallad brukar-medverkan. Det är dock anmärkningsvärt att de flesta helt bortser från att en stor del av alla medborgare är barn och unga under 18 år. Unga människor tycks inte räknas som medborgare. Som jag ser det, är det direkt farligt för samhället om arbetet med att utveckla demokratin nonchalerar barn och ungdomar. Flera undersökningar visar att de har en önskan att påverka sin närmiljö men att deras förtroende för politiker och politiken blir allt mindre. De statliga utredningarna verkar inte vara särskilt angelägna att vilja ändra på det. Några utredningar har dock haft som särskilt uppdrag att föreslå ökade möjligheter för unga människor att påverka samhället. Trots detta har inga genomgripande förändringar ännu skett, vare sig i lagstiftning eller i praktisk tillämpning för den grupp medborgare som inte är myndiga.

En av hörnstenarna i ett demokratiskt samhällsbygge där barn och ungdomar deltar aktivt är inflytande och medbestämmande; i skolan, i den kommunala beslutsprocessen, inom fritidsverksamheterna och i det organiserade föreningslivet, utifrån det åtagande som Sverige gjort enligt Barnkonventionen och Agenda 21. Men barns och ungas inflytande över de verksamheter som riktar sig till dem lyser med sin frånvaro.

”Visst har vi elevdemokrati, men det är mest på pappret. Det är alltid de vuxnas val som väger tyngst. När jag gick på högstadiet var elevrådet rena skämtet. Det styrdes av en lärare. Hon kallade till mötet och om hon inte fick sin vilja igenom avbröts mötet.”

Pernilla, 16 år

Skolan är ett tydligt exempel på att vuxensamhället inte lyckats att ta tillvara den kraft och energi som unga har. Skollagen och läroplaner betonar vikten av ett ökat elevinflytande anpassat till elevens ålder och mognad. Arbetsmiljölagen ger också barn och ungdomar i skolan rätt till inflytande och likställer eleverna med andra arbetstagare. Trots detta visar undersökningar att inflytandet fortfarande är koncentrerat till de vuxna i skolan och därigenom starkt begränsat för eleverna.

Varför utestängs barn och ungdomar?

Tanken bakom att utestänga barn och ungdomar från inflytande och medbestämmande är att de genom sin ålder anses sakna tillräcklig erfarenhet och kunskap för att fatta genomtänkta beslut. På sätt och

vis kan man hävda att detta tänkande bygger på dubbelmoral och en åldersdiskriminering. Vi har en måttstock för barn och ungdomar och en annan för vuxna. Vuxna hävdar att barn och unga genom sin bristande rationalitet riskerar att begå misstag. Men risken för misstag har knappast ansetts vara ett godtagbart hinder för vuxnas rätt att påverka. Det är bara att se tillbaka i historien eller världen runt om oss. Däremot är barn och unga ofta de första som drabbas av vuxnas missgrepp och felbedömningar.

Ett annat diskriminerande argument mot barns och ungas inflytande är att de mest är intresserade av sin egen personliga tillfredsställelse. Det påstås att om man frågar barn vad de skulle vilja påverka så skulle det bara handla om frågor som högre veckopeng och längre sommarlov. I någon mån stämmer detta kanske, men det utesluter inte att de också är intresserade av andra och vidare frågor. Men inflytande och medbestämmande kräver träning och succesiv utveckling. Detta är dock ingenting som samhället, genom skolan, förbereder barn inför.

”Jag tycker att skolmiljön och allt det där yttre som alla klagar på, med dålig mat, risiga lokaler och gamla böcker, det får man väl stå ut med. Det värsta är undervisningen. Det är så många lärare som har gett upp. Dom verkar inte känna någon inspiration. Dom struntar i om vi gjort läxorna eller inte är närvarande. Man måste nog ha en himla energi om man ska kunna ändra på något i skolan. Jag är en energisk person och brukar se till att få det som jag vill. Jag vill ta ansvar i skolan men hur.....?” *Peter, 14 år*

Ytterligare ett skäl mot inflytande som ibland framförs är att barn och unga varken kan eller vill anpassa sig till de demokratiska former som finns för de politiska beslutsprocesserna. De kommer inte till möten eller det är bara de som redan är engagerade som ställer upp, sägs det. Med det vill man visa att de unga inte är mogna för medbestämmande. Men även detta är ett argument som bara godtas när det gäller barn. Många vuxna avstår också från att engagera sig eller har svårt att se det meningsfulla i sammanträden utan resultat. Om barn och unga ska ges inflytande i samhället kan det inte ske på vuxnas villkor utan måste i högre grad bli på de ungas premisser och i former som lämpar sig för dem.

En långsiktig strategi måste formas

Vi vuxna pratar ofta om barn under 18 år som en homogen grupp. Då riskerar vi att se alla som icke-vuxna med ungefär samma behov och

rättigheter när det i själva verket handlar om barn som just är födda till människor som snart, på sin 18 årsdag, får en vuxens alla befogenheter. När frågan om medinflytande för de unga diskuteras går associationerna lätt till de yngsta barnen och frågan får ett löjets skimmer. Att en 15-16 åring, i många frågor kan ha mer gemensamt med en vuxen än med en 10-åring kommer i skymundan. Och om vi i stället för att fästa oss vid det som skiljer barn från vuxna, intresserar oss för det som unga människor faktiskt kan och vill, blir frågan om medbestämmande mindre laddad och egentligen ganska självklar.

”Jag känner mig inte mogen att rösta. Men jag har massor av åsikter. Jag gillar att diskutera när vi har samhällskunskap. Jag brukar veta vad jag tycker, vare sig det gäller aborter, alkohol eller dödsstraff. På många sätt känner jag mig stor nu. Jag tycker att jag tar eget ansvar och bestämmer över mitt liv.” Emma, 16 år

Jag anser att vi har all anledning att ta de ungas kraft och kompetens på största allvar. De vill vara med och forma den egna vardagen, men saknar i realiteten sådana chanser. Undersökningar visar att unga människors upplevelse är att deras egna möjligheter till inflytande är mycket begränsade. Samtidigt visar det sig att de har en stark vilja till engagemang i samhällsfrågor men inte på vuxensamhällets villkor. Orsaken är framförallt att barn och unga inte känner sig hemma i de arbetsformer som erbjuds eller de frågeställningar som tas upp i de politiska partierna.

Även om det under de senaste åren har skett en viss attitydförändring i synen på barns och ungas inflytande där flera kommuner har inlett olika ungdoms- och inflytande projekt är det fortfarande bara ett litet antal kommuner som systematiskt arbetar med frågor som rör inflytande och medbestämmande för barn och ungdomar och i den mån det förekommer handlar det oftast om ungdomar i åldersgruppen 15-20 år. Det saknas till stor del ett helhetsperspektiv på frågorna och framförallt insatser för yngre tonåringar och barn.

Tillämpningen av Barnkonventionens artikel 12 kan inte bara byggas på goda exempel eller vuxnas välvilja. Möjlighet till medbestämmande och inflytande får inte bli exklusivt för vissa ungdomsgrupper. Det räcker inte, enligt min mening, att bara några kommuner tillsätter ett kommunalt ungdomsråd eller ett ungdomsparlament för att uppfylla kravet i Barnkonventionen på barns och ungas rätt att få föra fram sina åsikter i beslut som rör dem. Det måste ses som en rättighet för alla barn och ungdomar. För att ge barn och ungdomar ett ökat inflytande och medbestämmande i den kommunala beslutsprocessen krävs därför såväl lagstiftning som metodutveckling.

Det behövs en helhetssyn och en långsiktig strategi i samhället i stort för att utveckla möjligheterna för barn och unga att komma till tals. En del av en sådan strategi skulle kunna vara att det i kommunallagen införs en skyldighet för lokala beslutsfattare att samråda med barn och ungdomar i de frågor som berör dem samt en möjlighet för barn och unga själva att väcka ärenden i nämnderna. Metoder behöver utvecklas för ungas medverkan och påverkan i de kommunala verksamheterna och mål behöver fastslås för hur samrådsförfarandet konkret ska utformas i dessa verksamheter. Även skollagen som nu också kommer att omfatta barnomsorgen bör ses över och förtydligas vad gäller inflytande och medbestämmande för barn och unga.

Jag tror att en rättighet för barn och unga att få komma till tals och föra fram sina åsikter i såväl den personliga situationen som i samhällsfrågor i stort kommer att tvinga fram ett förändrat synsätt och arbetssätt bland beslutsfattare på olika nivåer i samhället. Ett synsätt som innebär att alla barn och unga har rätt till åsiktsfrihet, inflytande och medbestämmande utifrån sina egna förutsättningar. Ett arbetssätt som innebär att barns och ungas medverkan i de beslut som görs av socialtjänst, domstolar, kommunala beslutsfattare, i skolan och i andra lokala verksamheter ses som ett nödvändigt beslutsunderlag. Ett ökat inflytande skulle också att få en stor betydelse för utvecklingen av de kommunala verksamheterna och för kommunens planering och investeringar och som jag ser det, resultera i bättre underbyggda och hållbara beslut som är förankrade hos dem barn och unga som besluten omfattar.

”Borde inte vuxna istället vara mer uppmärksamma på vad ungdomar försöker säga och lyssna utan förutfattade meningar. Det räcker inte med att bara lyssna, de måste ge ungdomar mera makt och förtroende så att de själva kan ändra på det de är missnöjda med. Det är ju trots allt barnen och närmast ungdomarna som skall ta över i framtiden. Samhället borde formas mer utifrån ungdomars värderingar och krav.” *Jenny, 15 år*

I ett framtidsperspektiv är jag övertygad om att öppenheten för att lyssna på barnen och respektera deras åsikter kommer att öka. Men ju mer vi släpper fram barns och ungas egna röster, desto tydligare kan vuxenvärldens oförmåga och ovilja framstå när det gäller att tillgodose deras behov, önsknningar och krav. Det vore enligt min mening ett svek mot de unga om vi inte är beredda att dela med oss av makten och låta barns och ungas åsikter sätta spår i samhällsbesluten. Vi har allt att vinna på det.

I skogen går älgar och gubbar

När jag gick hos dagmamma då brukade jag och min kompis bråka om en barbie som hade långt hår. Min bästa kompis hos dagmamman hette Viktoria. Vi hade en koja i skogen fast dit fick vi inte gå. För att det brukade gå älgar och gubbar där. En sak var jätteroligt. Min dagmamma hade en tupp, sex hönor, sex hästar, fem katter, två kaniner och två hundar. Alltid när de små barnen var sjuka eller lediga brukade vi få rida ut i skogen och äta picknick. På sommaren brukade vi gå till badberget med hästarna och bada.

Elina, 3:e klass

Vad är en god människa för mig?

Varje människa har nog någon egenskap som kan uppfattas som god. Långt inne i varje odjur kanske en liten gnutta skönhet göms. För mig är en god människa någon som inte gömmer den hon är bakom samhällets mask. Hon är som hon är, vad än omvärldens fördomar skriker ut.

Själv har hon ett öppet sinne. Hon är beredd att acceptera andra människors tycken och kämpar för rättvisa. Hon accepterar däremot inte att oskyldiga barn mördas. Inte heller att människor svälter och absolut aldrig att frihet tas ifrån människor.

Bland vänner är hon lojal och snackar aldrig skit om andra bakom ryggen på någon. Hon är ärlig och ljuger aldrig. Då de värsta stormar blåser, och man vacklar till, så är hon den som står stadigt och stöttar.

Ens innersta tankar kan man blotta för henne och man vet att dom inte förs vidare. Och då huvudet lutar nedåt, minsta lilla centimeter, så visar hon omtanke. Inte på ett påträngande vis, inte så att man känner sig tvungen att berätta vad som är fel. Men det gör man ändå.

Och när denna människa möter ens blick, rusar liksom glädje genom kroppen. Hon utstrålar bekymmersfri vardag, positiva tankar och en nyfikenhet som är redo att acceptera nya saker.

Johanna, 13 år

Tonåringens bästa: Rätten att söka sig själv

Av Karin, 15 år

Härom dagen hörde jag följande konversation mellan en 5-årig nudelätande flicka och hennes sechuan-ätande far:

- Pappa, vad är ungdomar för något?
- Det är jättestora barn, som nästan är vuxna.
- Som stor-kusinerna?
- Precis.

Ah! Nästan vuxen. Det kändes väldigt skönt att höra. Tio sekunder senare blev jag dock nervös då jag kände att jag hade så mycket ovuxet att klara av på så lite tid och att jag inte kunde stå ut med tanken på att bli en sådan där *vuxen*. En sådan där vuxen som bor i ett grått parhus i Hjulsta med Krister och våra två undulater – Ulf och Kexy. En sådan som inte säger ifrån när den tycker att något dumt försiggår på T-centralen. En sådan som efter att ha velat i ett och ett halvt år väljer att gå och titta på ny golvmatta till badrummet den tredje söndagen i september.

Ovanstående stycke är nog ett praktexemplar på ganska typiska tankar som kommer från en människa i mitten av tonåren med ångest inför framtiden, eftersom man inte har en aning om vad man ska ”bli” och egentligen inte ens vet vad man vill.

För jag är faktiskt en tonåring, närmare bestämt 15 år gammal. Och förhoppningsvis är jag inte den enda som då och då känner mig som den jättestora oljepannan i Stephen Kings bok ”Varsel”. Boken som i korta drag handlar om ett stort hotell med en gammal oljepanna i källaren. Trycket i pannan bara ökar och ökar. Till slut pallar den inte för trycket. Den stora pannan kriverar under ett så högt tryck att hela hotellet exploderar.

Ibland känns det som om det är så många som drar från så många olika håll att jag bara vill skrika tills jag brister i limningen. I allt detta måste jag lära mig mer om mig själv och vad jag tycker. Det är därför jag ville skriva om det som jag nu ska skriva om.

Att hitta sig själv

Att hitta sig själv, sin egen identitet är vad tonåren går ut på. Det kan leda till ganska häftiga debatter när ens lilla dotter som förut hade en så vacker blond hästsvans en dag kommer hem triumferande med sitt nya blåa hår. Vilket två månader senare har blivit en grön tuppkam som efter ytterligare några månader rakas av. Men jag tror att det är väldigt viktigt att man låter sitt barn göra det det vill. Det betyder inte att jag inte förstår föräldrar som vägrar låta sina barn vara ute och ränna till fem på morgonen. Jag menar mer att jag tycker att föräldrar inte ska stoppa sina barn från att se ut hur de vill. Jag tycker att det känns jätte viktigt att jag ser ut som jag vill. I och för sig så ser jag inte alls ut som jag skulle vilja se ut men jag trivs i alla fall bättre i de kläder jag har än jag hade gjort i det senaste NK-modet. Sedan antar jag att föräldrar har rätt att säga vad de tycker är fult. Däremot tycker jag inte riktigt att mina föräldrar hade rätt att kasta mina favoritbyxor, bara för att de var väldigt trasiga, trots att de gav mig pengar till ett nytt par. Fast det tycker jag säkert om ett par år. När jag blivit vuxen. För egentligen såg de hemska ut. Men jag känner min rätt att ibland se allmänt hemsk ut då jag faktiskt fortfarande bara är tonåring. Trots att jag ibland lurar mig själv att jag är vuxen.

Därför behöver jag egentligen inte höra min storebrors ständiga klagovisa om hur jag bara beter mig som jag gör för att jag fått en massa omogna fix-idéer i skallen bara för att jag är tonåring. Det förstår väl jag också! Det känns ju som min medborgerliga rätt. Just av det skälet – att jag faktiskt är tonåring.

Frigörelsen

Jag måste säga att jag känner mig lite stött när jag hör sägas att alla människor i tonåren genomgår en viss frigörelseperiod. Jag som kände mig speciell eftersom jag påtagit mig lite av en rebellroll får mig en rejäl näsbränna när jag i en bok läser följande: ”Tonåringar är i höggrad självfixerade.”

Men egentligen är det mest av allt tryggt att förstå att det finns många, många andra i samma båt. Det visste jag i och för sig redan men det känns ändå ganska skönt att få läsa svart på vitt att frigörelsen är en period som alla ungdomar förr eller senare går igenom.

Någonting som folk i min omgivning måste försöka komma ihåg är att denna skråniga period i mitt liv är ett viktigt steg i min utveckling mot att bli vuxen. Viljeperioderna är – trots att de säkert ibland känns mycket jobbiga för alla parter – rakt igenom positiva. Om man försöker att trycka ner eller hålla en tonåring för hårt under puberteten

kommer denne förmodligen bara att bli betydligt ”värre”. Om inte – dvs om man verkligen inte låter tonåringen utvecklas – kommer hon eller han kanske få söka den saknade pusselbiten senare i livet. Något som inte alls är lika lyckat som att redan i det första stadiet få ta itu med sina demoner. Antingen blir det så att man alltid får en lite tillbakadragen attityd och ständigt har föräldrarnas värderingar spökande runt sig eftersom man aldrig tog det där viktiga steget ifrån dem när man var tonåring. Det kan också bli så olyckligt att man uttrycker de aggressiva pubertetskänslorna för sent, tex i 25-årsåldern, och då väljer att helt bryta med sina föräldrar.

När en tonåring går i genom sin frigörelseperiod är det inte ett dugg konstigt att föräldrarna får ta den absolut största smällen. Det är för mig självklart att det man är mest fäst vid blir svårast att ta avstånd från. På samma sätt är det helt naturligt att den som känner att den måste frigöra sig går på hårdast mot det som den alltid har varit mest beroende av. I det här fallet ens föräldrar. Det är inte alls så att den klassiska tonåringens hjärta vid 14-års ålder helt plötsligt fylls av ett svart hat gentemot föräldrarna och barndomshemmet. Nej, det är helt enkelt så att puberteten är det första steget mot att bli en självständig vuxen individ och att det därför är nödvändigt för vissa att ta ett ordentligt kliv bort från barndomens alla vaggor. Många behöver känna att de kan ta avstånd från sina föräldrar en tid. Efter att de genomgått den här perioden kommer de nog närmare sina föräldrar och förstår dem mer på nytt. Ibland måste man få testa sina vingar.

Yin och Yang

”Berömmar du så dödar jag dig men klagar du så dödar jag mig själv”. (*okänd*)

Detta var i och för sig ett alldeles för starkt citat men jag tycker ändå att det känns ganska passande och äkta.

Man kan beskriva frigörelsekänslorna som Yin och Yang – en kraft och en motkraft. Man vill göra sig fri samtidigt som man ibland önskar att man inte ville göra sig fri – man önskar att man istället kunde finna samma glädje som tidigare i att ha två kärleksfulla föräldrar som bryr sig. Den ena kraften är alltså det starka behov man känner för att utvecklas till en självständig individ. Motkraften är en längtan till att återigen bara få vara barn. Innerst inne vet man förstås att föräldrarna fortfarande är ett skyddsnät som ständigt är spänt, långt där nere under en. Ibland måste nätet anstränga sig ordentligt för att

hänga med i tonåringens konst. Men det hinner mystiskt nog för många alltid på något sätt med att skydda.

Kampen mellan de två krafterna kan ibland leda till obekväma situationer. Ett exempel på en sådan är när man inför föräldrarna ger efter för sin längtan att bara få vara barn endast för att helt plötsligt överrumpla alla, inkluderat sig själv, med att utropa hur ”jävla jobbiga de är”, lunka iväg till sitt rum, smälla igen dörren och kasta sig över telefonen; själv helt förvånad och snopen över att man reagerat så starkt.

Jag kan allt!

Ibland så blir det helt tvärtom. Detta sker när man helt glömmer bort ”det där barnsliga” man har inom sig och överdriver sitt eget oberoende. Man gör föräldrarna till de där otroligt barnsliga, ovetande figurerna som inte alls har lika mycket livserfarenhet som allvetande du. Du behandlar föräldrarna som barn. Nu finns det faktiskt en chans att föräldrarna också blir lite pubertalt obalanserade vilket leder till högljudda ”ovuxna” bråk och diskussioner.

Någonting självklart som jag faktiskt inte upptäckte förrän för ett tag sedan är att vuxna inte är maskiner. Det är inte så att jag sett alla över 20 som perfekta. Nej, snarare tvärt om, men jag har i mina mest naiva tankegångar sett vuxna som ett helt eget släkte. Måhända en egen ras som inte varit unga och i vilket fall som helst verkligen aldrig varit ungdomar. I mina kortaste tankar har jag tänkt att vuxna inte har rätt att ha fel. Att vuxen skulle vara en synonym för felfri. Men nu har jag i alla fall börjat att förstå att så är icke fallet. Mina föräldrar, hur mycket jag än tycker om dem och ser upp till dem, är inte perfekta. I skolans barnkunskapsbok står det att det sista steget från att vara barn till att bli vuxen är när man börjat se sina föräldrar som jämlika. Att ni alla räknas till den eminenta storväxta skara människor som brukar benämnas som vuxna. När man gör detta är man fullt frigjord. Det dröjer nog ett tag för mig.

Det måste ibland vara väldigt mödosamt att vara förälder till en son eller dotter i tonåren. Puberteten går förbi ganska obemärkt hos vissa medan den hos andra är späckad av mycket starka viljetryningar. Då är det extra viktigt att inse att nästan all – definitivt denna – förändring är positiv och nödvändig. Det är viktigt att som tonårsförälder ta sitt barns problem på allvar. Vissa har mycket problem med att utvecklas till en självständig individ och känner stor sorg under denna period av sitt liv. Denna sorg kan vara svår att arbeta sig igenom och lära sig att acceptera. Det är alltså väldigt viktigt att man

som tonårsförälder är tolerant och inte tar det för hårt när ens dotter spyr galla över en då detta oftast egentligen inte är illa menat.

Jag tror att nästan alla tonårsföräldrar oroar sig väldigt mycket. Det hör liksom till. Men om man bara försöker att minnas hur man själv kände sig som tonåring och hur viktigt det är för ens barn att vara just tonåring så tror jag nog att det går bra.

□ □ □

Vi rymde från dagis

Mina kompisar på dagis var Andreas och min bror. Vi snodde saker från fröknarnas rum. Då brukade fröknarna fråga oss vad vi hade i fickan. Då sprang vi.

Min kompis och jag rymde mycket från dagis. Vi tog med oss bröd från mellanmålet. Sedan grävde vi ett hål under staketet och sprang iväg. Där åt vi upp brödet.

En gång åkte vi till en tävling där man skulle rita. Min bror ville inte följa med i början men sen kom han med. Det konstiga var att han vann en Finlandsresa för fyra stycken. Efter det ritade min bror jättemycket. Han är väldigt duktig.

Magnus, 9 år

Det är roligt i skolan

När jag var sju år skulle jag börja skolan. Jag gick en bara en dag i skolan i Bosnien för sen blev det krig. I Bosnien tyckte jag att allt var roligt. Sen kom jag till Sverige och började skolan. I Sverige gick jag i fyra olika skolor i ettan och jag tyckte att allt var roligt och inget var tråkigt.

Sanela, 8 år

Barnets bästa i olika världar

Av Karin Norman

Det bästa för barn är kanske att vi vuxna försöker förstå oss själva. Att vi funderar över våra föreställningar om normalitet och våra motiv för att tala å barns vägnar. Det bästa för barn är kanske ibland att man helt enkelt låter barn vara ifred, ger dem andrum, inte styr och ställer med dem hela tiden och att man inte serverar så många färdiga synpunkter på allting.

Vad kan jag som socialantropolog säga om ”barnets bästa”? Jag sitter en eftermiddag och pratar med en ung albansk mamma i hennes kök. Vi är tillsammans med hennes yngre, ännu barnlösa syster. Eftersom jag står i begrepp att skriva detta bidrag till antologin om barnets bästa frågar jag dem vad de kommer att tänka på när de hör begreppet ”barnets bästa”. De tittar på varandra, rycker lite på axlarna, som för att säga att de inte riktigt vet, att man visar barnet kärlek. Att man lyssnar på barnet, blir deras trevande svar. Och vad ska jag säga? Jag kan bara instämma.

Men jag undrar samtidigt över vad vi, med våra olika erfarenheter, egentligen menar. Jag ser på den unga mamman och tänker på hur plågsamt hon har haft det här i Sverige i sin tröstlösa väntan på uppehållstillstånd och vad det har betytt för hennes nu treåriga son och deras relation. Hon har just svårt att riktigt älska honom och hon ”orkar inte” lyssna på honom. Hon blir arg för allt han vill henne. Själv är den lilla pojken ofta förtvivlad och rasande och kontrollerar allt mamman gör. Han låter sig inte längre så lätt älskas.

Den yngre system funderar mindre skuldmedvetet på kärleksbetygelser. ”Vi visar kärlek på ett annat sätt än ni svenskar. När vi nyper ett barn och riktigt grabbar tag i det så är det för att visa kärlek. I början kan de tycka att det gör ont och börjar gråta, men sen vänjer de sig, de vet...”, skrattar hon. Det är inte länge sedan hon själv var

barn. Jag påminns också om en annan aspekt av detta, om önskan att skydda sitt barn från onda ögat som kan hota dess hälsa, göra det kraftlöst. En främling som tittar och beundrar ens söta barn kan dölja en farlig avund. Nyper man sitt barn börjar det skrika och grimasera och främlingen tittar bort. Faran avvärjs.

Människors handlingar har många innebörder och vi kan inte förstå dem bara genom att betrakta vissa lösryckta beteenden eller utsagor. Vi måste sätta in dem i sitt sammanhang, kontextualisera. Vilka de relevanta sammanhangen är är inte på förhand givet utan kan bara upptäckas genom de frågor vi ställer. Och våra frågor är i sin tur beroende av den kunskap, de föreställningar, värderingar och missuppfattningar vi bär med oss.

Innan jag fortsätter med detta svårgripbara tema är det kanske på sin plats att säga något om socialantropologi mer allmänt, för att sätta in mitt sätt att fundera om barn i ett relevant sammanhang.

Antropologisk väg till kunskap

Som vetenskaplig disciplin studerar socialantropologin det sociala livets organisation och variationsrikedom med en jämförande ansats i en strävan att bidra till kunskapen om människans villkor. En bärande tanke för antropologin är att människor inte bara formas av den värld de lever i utan själva också formar den. Det betyder att det finns ett komplext samband mellan sociala och ekonomiska processer, subjektiv erfarenhet och kulturella föreställningar. Antropologen håller sig nära människors verklighet för att försöka förstå dessa samband, hur människor producerar och reproducerar det sociala livet. Antropologer intresserar sig förvisso för olika slags frågor och lägger tonvikten i sina analyser olika. Ändå har de vissa gemensamma utgångspunkter. Ett grundläggande antagande är att människors handlingar är meningsbärande och inte slumpmässiga. Mening skapas och symboliseras i och genom interaktionen med andra, den är en oskiljaktig del av den sociala praktiken. Men människor har olika idéer och erfarenheter liksom de har olika social position. Det gör att de uppfattar samma handling eller händelse på olika sätt. Det vi kallar kultur, detta komplex av meningsskapande, är både socialt och individuellt varierat och föränderligt. Vi har inte *en* kultur utan vi är kulturella. Det är genom att ställa människors handlingar och deras berättelser i relation till varandra som man får möjlighet att förstå olika händelser.

Socialt liv formas inte bara av människors föreställningar, utan det handlar på samma gång om konkreta materiella och politiska

realiteter: Produktion och försörjning, politiskt styre och maktförhållanden. Poängen med det antropologiska perspektivet är att dessa skilda aspekter i grunden inte är åtskilda även om sambanden mellan dem är mångdimensionella och svårdefinierade. Det ställer stora krav på hur den relevanta kontexten bestäms och avgränsas.

Antropologins övergripande sätt att arbeta och samla in det etnografiska materialet är det långvariga fältarbetet. Detta sätt att delta i andra människors liv ger särskilda inblickar i det sociala livet. Man använder sina egna upplevelser och iakttagelser och reflekterar över dem. Man umgås med människor i många olika situationer, diskuterar med dem och frågar om det man inte har förstått. På det sättet försöker man skilja på sina egna föreställningar, upplevelser och känslor och ”deras”, så att man inte bara söker bekräftelse på sina egna förutfattade meningar.

Ett betydelsefullt inslag i det antropologiska arbetet är att antropologen både är en del av det pågående sociala liv hon eller han studerar och står utanför som ett slags fundersam främling. Att vara utomstående på det sättet ger ett visst övergripande perspektiv och inblickar i människors vardag och föreställningsvärld som de själva kan ha svårt att fånga. En viss distans är nödvändig för att kunna uppfatta och beskriva det som pågår. För att belysa detta kan jag ta som ett exempel en liten episod med en åttaårig albansk pojke, som jag här kallar Najm.

Najm, 8 år

Han var en tid stökig hemma och var ute många timmar åt gången utan att hans mor visste var han var. Najms äldre, redan vuxna syster hade relativt nyligen blivit svårt sjuk och de var en dag på väg till sjukhuset för att hälsa på henne. Medan mamman och de andra syskonen skulle göra sig i ordning höll Najm istället på att plocka sönder radion. Mamman tjatade på honom att sluta, men han flinade och retades och ville inte låta bli. Han var dum och provocerande och jag började också känna mig irriterad på honom. När han satte sig i soffan med radion satte jag mig bredvid honom och det slog mig att det var inte radion det gällde utan den älskade sjuka systemen, den vansinniga oron, rädslan och sorgen i familjen. Och nu skulle vi alla iväg till sjukhuset. Vad visste han om allt detta? Vad hade han gått och tänkt på under alla dessa veckor? Jag fick en känsla av att hans sönderplockande av radion, viljan att förstöra, men också att försöka komma åt vad som fanns inuti radion, var ett symboliserande av hans egen undran och försök att bemästra sin rädsla för den tumör som höll

på att förstöra hans syster. Jag tog fasta på den känslan utan att fråga honom vad han kände och tänkte. Jag bara nämnde hans systers sjukdom och all oro och alla frågor det skapade. Då slutade han att plocka med radion, blev stillsam och började ställa frågor till mig om tumören, var den satt, vad som hade hänt. Hans mor och äldre syskon var för upptagna av sina egna bekymmer för att se hans och han i sin tur vädjade till dem på ett sätt som de inte förmådde tolka.

Var och en har sina problem och vill inte eller kan inte alltid förstå den andras perspektiv och motiv. Om man själv står utanför den omedelbara intressesfären kan man lättare förstå vad de olika parterna håller på med. Det betyder inte att man nödvändigtvis ”vet bättre”, men man vet andra saker, man har ett annat perspektiv. För att det ska vara meningsfullt att studera andra människors sociala liv och kulturella föreställningar kan man ändå aldrig stå helt utanför. Det vore att ställa sig i den oåtkomliga observatörens roll, vilket motsäger antropologins väsen som bygger på kunskap genom interaktion, reflektion och empati. Tanken är att människors handlingar är mångtydiga, men potentiellt begripliga, därför att de har en mening. Det synsättet är en viktig motivering för att bedriva deltagande observation.

Ålder som social distinktion

I alla sociala situationer gör människor distinktioner mellan olika slags kategorier av personer: I förhållande till kön, ålder, yrke, utbildning, utseende, släktskap, politisk tillhörighet, regional hemvist. Distinktionerna är många och mångtydiga. De skiftar i förhållande till de sociala situationer och det kulturella och politiska sammanhang i vilka människor rör sig. Social identitet är inte absolut och oföränderlig. Vad antropologer vill komma åt är hur dessa distinktioner skapas och iscensätts och vilka konsekvenser de får för människor.

Ålder och kön är två grundläggande kriterier för social differentiering, men frågan är vilken kulturell betydelse ålder och kön har i ett givet socialt sammanhang. En fråga kan vara hur ålders- och köns-hierarkier skapas och reproduceras socialt och politiskt. I vårt moderna västerländska samhälle är ålder ett mått på individuell biologisk tid, vilket också får betydelse långt bortom biologin.

Varje barn observeras och erfars i förhållande till implicita eller explicita föreställningar om ålder, bedömningar görs utifrån vad som anses adekvat givet ett visst barns ålder. En politisk eller byråkratisk

Barn har faktiskt en mun att prata med

För barnens bästa är det bra att barn inte slåss. Man ska lyssna till barn. Barnen har faktiskt en mun att prata med. Jag tycker att barnen ska sluta slåss. Då skulle det bli lugnare. Då skulle ingen bli arg på den som slåss. Om slagsmål inte funnits skulle ingen vara rädd.

Paulina, 9 år

tolkning av biologisk ålder markerar också gränsen mellan barn och vuxen. Lagstiftning reglerar arbete, utbildning, rätten till egendom, rösträtt. Kunskap om den exakta biologiska åldern på en person är oerhört betydelsefull för oss i Sverige och har också ett starkt inflytande över den egna självbilden. Redan mycket små barn uppmuntras att känna till sin egen ålder, långt innan de förstår själva principen om ålder. Födelsedagsfirandet är en symbolisk markering av barnet som social person, dess framsteg och goda bedrifter, liksom dess sociala och känslomässiga betydelse för föräldrarna, samtidigt som fördelsedata ligger till grund för den statliga statistiken och byråkratins kontroll. På många sätt skiljer sig detta från hur ålder kan uppfattas och markeras i andra samhällen.

I Bangladesh är människor generellt sett inte upptagna av en persons exakta ålder. Ålder är snarare en del av en statushierarki och relativ i förhållande till klass och genus så som dessa manifesteras i olika sociala sammanhang. Även bland barn råder en senioritetsregel, den äldre i en given situation tillskrivs alltid högre status. Att vara den äldre innebär att man visas mer respekt och tilltalas med sin släkttitel istället för med sitt namn. Ålder är också öppet för manipulation. Givet lagstiftningen om tillåtna ålder för lönearbete och utbildning kan föräldrar, arbetsgivare eller myndigheter manipulera utsagor om ett barns ålder för att få tillgång till eftertraktade privilegier eller varor (Blanchet, 1996).

Bland flera boskapsskötande folk i östafrika, som maasaerna, finner man andra sätt att uppfatta och handskas med ålder. Där organiseras manliga maasaer i åldersklasssystem som bildar hierarkiskt ordnade grupper. Inom sig, däremot, görs inte någon markering av de enskilda personernas ålder. Alla är "lika gamla", så att säga. Flickor och kvinnor inordnas inte i sådana organiserade

korporativa grupper, utan differentieras i olika ålderskategorier relaterade till deras position som ogifta eller som omskurna och gifta. Flickor och kvinnor är löst förenade med vissa manliga åldersgrupper, ”dem med vilka de dansade som unga flickor” (Talle, 1988:94). Ålder, liksom kön, är med andra ord inte ett neutralt biologiskt faktum utan har sociala och ekonomiskt-politiska implikationer som måste problematiseras i förhållande till den kunskap man söker om barn och vad som skulle kunna vara deras ”bästa”.

Synen på barndomen

Föreställningar om barn, liksom sättet att ta hand om och umgås med eller uppfostra barn är inte bara en individuell eller psykologisk fråga utan det är en oskiljaktig del av den sociala och historiska verkligheten. Det är ett sätt att forma den verkligheten och konkretisera den sociala innebörden av att vara människa. Barn och vuxna lever i en mångtydig och ibland konfliktfylld gemenskap. Vuxna har makt och möjlighet att styra och kontrollera barns tillvaro och mellan barn och vuxna finns ett starkt socialt och känslomässigt beroende. Ändå kan man säga att barn aktivt formar sina egna liv. Deras upplevelser och erfarenheter och deras sätt att uppfatta och handskas med relationer till andra är inte bara ett utslag av vuxnas handlingar. Därför kan man endast få en djupare kunskap om hur barn lever och upplever genom dem själva, genom att iaktta och delta i deras liv, men också genom att på allvar reflektera över sina egna erfarenheter och minnen av att ha varit barn.

Barns liv gestaltar sig ganska olika runtom i världen, liksom synen på vad ett barn är och hur barn ingår i samhällslivet. Ändå uppfattar de flesta människor barn som en särskild kategori, oavsett vad denna kategori anses inrymma. De tillskrivs vissa egenskaper och behandlas därefter. Det innebär i sin tur att ”barndom” inte har samma sociala innebörd i alla samhällen, och kanske inte heller förekommer som ett specifikt begrepp. Barndom som ett slags social institution är ur denna synvinkel inte universell, vilket däremot biologisk omognad är. Alla människor går igenom en period av tidig hjälplöshet och beroende av andra för att överleva, växa, få tillgång till ett känsloliv och erhålla nödvändiga sociala kunskaper.

Ett problem som finns implicit i många av våra diskussioner om barn och deras behov är en gräns som man tenderar att tro på mellan det som kan formuleras i termer av ”natur” och ”kultur”. Det som hänförs till ”naturen” är det givna, det allmänna, det som gäller för alla människor, medan det som räknas till ”kulturen” är det formade,

det specifika för olika människor. Vi är upptagna av vad som är universellt, och därmed vad som är naturligt, och kan tendera att tillskriva andra människor egenskaper som vi uppfattar som universella/naturliga, när de snarare är uttryck för en kulturell syn på det naturliga. Detta blir särskilt märkbart i föreställningar om barn. Barn kan för oss väcka tankar just om vad som är naturligt hos människan vilket gör att vad vi anser vara barn, barns behov, och barns rätt tas som universellt giltiga. Barnet framträder då som ett slags vattendelare mellan natur och kultur. Men barn är inte skilda från ett socialt och kulturellt sammanhang, att vara barn är inte något naturtillstånd.

Barn i olika sociala världar

De flesta människor tycks övertygade om att deras syn på barn är den riktiga eller enda möjliga, inte minst vi i vår del av världen. Vår syn på människan bär dessutom på universalistiska anspråk vilket blir särskilt probmatiskt när vi utövar vår makt, om än välvilligt, för att påverka andra. Vi har svårt att hantera skillnader. Ibland idealiseras "den andra" eller vi själva. Ibland handlar det om att ta avstånd. Man kan lätt hamna i värdeutlåtanden innan man alls har förstått vad människor egentligen gör och villkoren för deras handlingar. Ett par korta exempel på "skillnader" får antyda komplexiteten.

Chewong är en liten grupp svedjebrukare i Malaysia som har beskrivits i den antropologiska litteraturen (Howell, 1988). För dem är barn svaga och ovetande, deras element är instabilt sammanfogade, vilket visar sig i att de är mycket mer sjuka än vuxna. För Chewong består personen av kroppen som är som en mantel runt den verkliga personen. Självet, som är essentiellt för medvetandet, har substans och lämnar kroppen när man drömmer. Levern är personlighetens säte och i grunden finns bara två slags personligheter: en energisk och en räddhågad. Att vara rädd och försiktig är ett uppskattat drag och särskilt märkbart hos barn, enligt vuxna Chewong. Luktsinnet är det mest unika hos en person och det kan lösgöra sig och gå förlorat. Ögonen ser verkligheten men olika för var och en. Barn anses se verkligheten upp och ned. Även om skillnader finns mellan människor är detta ingenting som tillskrivs social betydelse. Barnen anses få kunskap och lära sig färdigheter inte genom instruktion utan genom att iakttä och ta efter och be om hjälp på eget initiativ. Däremot måste barnen instrueras av de vuxna om de många reglerna som styr hur man ska bete sig i olika situationer. Barnen känner inte till dem för de finns förborgade i sånger, myter och ritualer. Oförsiktighet kan leda till åskstormar och andra farliga händelser. Det blir vuxnas uppgift att

skydda barnen och lära dem Chewongs kunskaper, en livslång process, enligt Chewong.

I en tysk by, Linden, där jag en gång gjorde fältarbete (Norman, 1991, jfr. Norman, 1996) framträder en annan bild av barnet och personen, en bild som också mer liknar vår egen. För Lindenborna framstår det lilla barnet som en unik individ, men ändå som en ganska odifferentierad varelse, som bär på potentiellt både goda och onda anlag. För att det goda ska utvecklas krävs uppfostran, annars kommer de onda anlagen att ta över. Ett barn kan inte av sig självt stå emot omvärldens negativa inflytande. Människor gör en distinktion mellan inre och yttre egenskaper och inflytanden. Inre egenskaper har med anlag, biologin, att göra. Intelligens, som är högt värderad, anses ha med anlag att göra, men utan uppfostran och instruktion kommer den inte barnet tillgodo, och ingen annan heller. Självständighet och ordningssamhet, som båda är uppskattade egenskaper, har mer med uppfostran att göra. Ett barn som lär sig att hålla ordning på sig själv och sina saker utan uppmaning uppfattas också som ett självständigt barn. Barnen bedöms hela tiden utifrån de skiftande kriterierna för anlag och uppfostran och det är nästan alltid någon part som kommer till korta. Och debatterna om den bästa uppfostringsmetoden och den rätta pedagogiken är ofta intensiva och knyter an till debatterna på nationell nivå. Lindenbarnen förväntas växa upp till "livsdugliga" personer, individer förmögna att välja, konkurrera och utforma sina egna liv, utan att för den skull ställa sig utanför den sociala gemenskapens krav.

En bra människa ska vara

Snäll och ärlig. Schysst och inte röka eller snusa eller använda narkotika. Han ska inte dricka alkohol och han ska inte ljuga. Det gäller också en hon.

Carlos, 13 år

Det finns här inte någon enkel, entydig relation mellan synen på barn och den sociala organisationen och produktionssystemet, liksom det inte finns en enkel relation mellan den symboliska representationen av världen och den sociala ordningen. Ändå kan den kulturella synen på barn och hur den förändras inte förstås utan att man söker samband med försörjningssystem och politiska och historiska förhållanden. Det innebär att man måste se hur det sociala och ekonomiska livet är organiserat. Hur människor bor och ingår i produktionen. Hur släktskap uppfattas, hur makt och materiella resurser fördelas och hur beslutsprocesserna ser ut, för att kunna förstå hur barns tillvaro gestaltar sig och vilken betydelse de har i ett specifikt samhälle.

Att förstå sig själv

När man talar om barnets bästa bygger det på mer eller mindre outtalade antagande om vad ett barn är och vilka behov barn har. Synen på barn är inte oavhängigt hur man uppfattar innebörden av att vara människa, rentav hur man blir människa. I vårt samhälle tycks barn uppfattas som mindre socialt och kulturellt differentierade och som sagt mer "naturliga" än vuxna. Samtidigt uppfattas varje barn som en egen avgränsbar individ med unika egenskaper. För att dessa egenskaper ska komma till sin fulla rätt måste barnet formas och ledas genom sin barndom. För det ändamålet har vi utvecklat en hel arsenal av pedagogiska ideologier och ständigt förfinade metoder för att forma och mäta barns "utveckling". På det sättet placeras barn i en passiv position och de framstår ibland som ganska abstrakta individer för vilka olika åtgärder förespråkas. Samtidigt som de rent konkret blir förmål för våra olika ansträngningar.

Det bästa för barn är kanske att man som vuxen kritiskt reflekterar över sitt "val" av barnsyn och barnperspektiv och sina egna motiv för att arbeta med barn och tala å deras vägnar; att man kan ifrågasätta de olika trender som dyker upp om barnuppfostran och de olika honnörsword som följer i deras släptåg; att man funderar över sina föreställningar om normalitet; att man försöker stå ut med skillnader. Och, varför inte, att man ibland helt enkelt låter barn vara ifred, ger dem andrum, inte styr och ställer med dem hela tiden, att man inte har så många färdiga synpunkter.

För att förstå andra måste man fundera över och försöka förstå sina egna kulturella och personliga föreställningar, de begrepp man använder och vilka anspråk man har med dem. Men genom andras synsätt får man också ett perspektiv på sitt eget. I den mån man kan använda jämförelser som källa till reflektion utan att omedelbart

hemfalla åt värdeomdömen har de ett reellt värde. De kan bidra till att klargöra diskussioner om relativism och dess gränser och om möjligheterna att generalisera. Det är också frågor som hela tiden ligger under ytan på vår undran inför andra och oss själva; å ena sidan är varje individ ett unikt subjekt, å andra sidan är förmågan att vara social och kulturell universell. Våra begrepp och frågor måste försöka öppna dörrarna både till det specifika och det generella.

Referenser

Blanchet, Thérèse, 1996. *Lost Innocence, Stolen Childhood*. Dhaka: University Press/Rädda Barnen.

Howell, Signe, 1988: *From Child to Human: Chewong Concepts of Self*, i *Acquiring Culture: Cross Cultural Studies in Child Development*, G. Jahoda och I.M Lewis (red.) London. Croom Helm.

Norman, Karin, 1991. "A Sound Family Makes A Sound State": Ideology and Upbringing in a German Village. *Stockholm Studies in Social Anthropology*, 24. Almqvist & Wiksell International.

Norman, Karin, 1996. *Kulturella föreställningar om barn, ett socialantropologiskt perspektiv*, Stockholm. Rädda Barnens förlag.

Talle, Aud, 1988. *Women at a Loss: Changes in Maasai Pastoralism and their Effects on Gender Relations*. *Stockholm Studies in Social Anthropology*, 19. Almqvist & Wiksell International

Barns bästa och barns behov

Av Magnus Kihlbom

För att barn och unga ska utvecklas krävs att de har med intresserade vuxna att göra. Det krävs att barnets relationer med vuxna är pålitliga och kontinuerliga. Denna insikt om barns behov måste vara ledstjärna i samhällets alla prioriteringar.

Jag ska, med risk för att uttala självklarheter, försöka beskriva de viktigaste faktorerna för en god psykisk utveckling och hälsa. Av utrymmesskäl blir resonemangen både abstrakta och generaliserande. Men min förhoppning är att man utifrån beskrivningen av de viktigaste faktorerna för en god psykisk utveckling kan dra vissa slutsatser om hur Sverige lever upp till Barnkonventionen.

Utgångspunkterna för de generella resonemangen är två. För det första är barn stadda i psykisk och fysisk utveckling. Det innebär att det som händer ett barn kan forma dess framtida liv och personlighet på ett avgörande sätt. Konsekvenserna sträcker sig längre fram i tiden än för vuxna. För det andra är barn beroende av vuxna, framför allt av sina föräldrar. Barn är av dessa skäl sårbara på annat sätt än vuxna. Samhällets ansvar att ta hänsyn till den enskilde individens bästa är därför större när det gäller barn.

Barnkonventionen betonar på ett radikalt sätt att samhälleliga beslut ska vara till barnets bästa. Att följa konventionen i varje enskilt fall skulle få stora konsekvenser. Om samhället verkligen skulle satsa ordentligt på barnets bästa skulle gängse ekonomiska prioriteringar ställas på huvudet, till exempel när det gäller barnomsorg, skola och socialtjänst. När man jämför konventionens text med verkligheten visar det sig att vi i Sverige – och förmodligen i likhet med vad som skett i andra länder – kompromissar bort barnets bästa i en rad avseenden.

Innan jag går in på vad som gäller för barns utveckling i allmänhet vill jag påminna om några variationer inom ramen för den vanliga

utvecklingen. Utan hänsyn till dessa variationer blir de generella resonemangen meningslösa.

Barn är olika

Att barn är olika är en självklarhet. Som många självklarheter är det lätt att glömma bort. Men det är viktigt att hålla detta i minnet när vi diskuterar barnets bästa. Det är helt enkelt inte möjligt att se till barnets bästa om man inte är uppmärksam på att barn sinsemellan kan vara mycket olika.

Den första och mest självklara variationen är den som beror på ålder och utveckling. Omfattningen av omsorgen och ansvaret är tidsmässigt större ju yngre barnet är. Men även äldre barn och tonåringar har stort behov av vuxnas omsorg och inlevelse, även om den omsorgen har en annan karaktär.

Mindre självklara är andra slag av olikheter, till exempel i fråga om mognad och begåvning. En av skolans största svårigheter består just i att ta hänsyn till dessa variationer.

Konkret kan det se ut på följande vis. I en första klass fungerar de flesta barn på sex- eller sjuårsålderns mognadsnivå. Samtidigt är det sannolikt så att ett eller två barn i klassen har nått en mognad som motsvarar en genomsnittlig nioårings. Andra har nått en åttaårings mognadsnivå. Några barn har nått en femårings mognad och ett eller två barn har inte nått längre än till en fyraårings mognadsnivå. Det kan då bli svårt att fatta ett generellt beslut om vilken undervisningsmetod eller vilka fritidsarrangemang som är bäst för alla barn i denna skolklass.

Sårbarhet

En viktig variation gäller graden av sårbarhet. Några barn klarar på ett överraskande sätt av påfrestningar som andra barn tar skada av. En del barn, som ibland kallas maskrosbarn, har en särskild förmåga att ta vara på gynnsamma faktorer i omgivningen, till exempel möjligheter att identifiera sig positivt med äldre utanför familjen eller att hitta social och kulturell stimulans som gör att han eller hon kan utveckla sina speciella anlag och talanger. Andra barn däremot kan vara mer eller mindre sårbara. Några knäcks lätt av motgångar och brister i uppväxten.

Vissa typer av händelser, till exempel krig och flykt till främmande land, en trafikolycka eller en förälders självmord, kan för ett barn bli

en svår, men dock uthärdlig påfrestning. För ett annat barn kan samma typ av händelse utgöra ett svårt psykiskt trauma med livslånga konsekvenser, till exempel i form av depression med initiativlöshet och förödande låg självkänsla eller kroniska psykosomatiska besvär.

Vilka omständigheter är det då som gör att ett barn blir mer eller mindre sårbart? Eftersom vi talar om vad samhällets åtgärder kan åstadkomma bortser jag nu från eventuella genetiska och biologiska förutsättningar. Annorlunda uttryckt: Vilka faktorer ökar barns psykiska styrka, deras förmåga att komma igenom svåra livserfarenheter? Det är svårt att finna ett bra svenskt uttryck för denna förmåga. Engelskan använder termer som coping och resilience. Kanske man man använda uttrycket *härdighet*, vissa barn har utvecklat en särskild sorts härdighet.

Livshistoria, sårbarhet och psykiskt trauma

Barn med goda tidiga erfarenheter är mera robusta än barn som tidigt utsatts för alltför stora besvikelser och alltför mycket psykisk eller fysisk smärta. En människa är alltså mindre sårbar om hennes livshistoria väsentligen är positiv, om hon i sin tidigare tillvaro har upplevt att det goda i livet trots allt väger tyngre än det onda. Chansen är då större att hon kan klara av nya påfrestningar.

Den psykiska utvecklingen är kumulativ. Varje ny livserfarenhet tillför något nytt till hur barnet konstruerar sin förståelse av världen och sin egen roll. Men det är också så att den lagras på hans eller hennes föregående erfarenheter, och förs ihop med dem. Innebörden av den nya erfarenheten färgas av det som tidigare hänt, får sin särskilda betydelse i ljuset av vad personen tidigare har varit med om. Det som har hänt henne tidigare formar både hennes förståelse av det som händer henne nu och hennes förväntan på vad som ska hända henne i framtiden.

En ny erfarenhet, till exempel att tvingas finna sig tillrätta i ett främmande land, kan för ett barn bekräfta tidigare goda erfarenheter av att svårigheter kan övervinnas. Det nya förstärker då en redan tidigare god självkänsla och en optimistisk uppfattning om att människor är hyggliga och vill samarbeta. Men för ett annat barn kan en liknande omställning bekräfta tidigare besvikelser, bli ännu ett nedslående bevis för att han eller hon inte kan påverka sin egen situation och att det inte är möjligt att vänta sig något gott här i världen.

Vad gör en händelse till ett psykiskt trauma? Definitionsmässigt är ett trauma en så svår påfrestning att personen inte kommer över

En riktigt bra människa

Det är en snäll och trogen person som man kan lita på. En som är omtänksam och ställer upp på andra människor och som undviker att såra andra. En person som pratar med dem som känner sig ensamma, som hjälper dem som inte har det bra hemma. En sådan person är ärlig, och pratar inte bakom ryggen på en. Han eller hon undviker knark och alkohol och en sådan person tar inte ifrån andra deras frihet.

Sejid, 14 år

den. Den slår igenom de psykologiska försvar som han eller hon har byggt upp och det skydd han eller hon har i sin omgivning. Resultatet blir ett sammanbrott, en irreparabel skada, som försämrar individens psykiska funktion för lång tid framåt, kanske för alltid, och medför större eller mindre psykiskt lidande med ångest och disharmoni. För ett barn eller en ung person betyder ett trauma att den psykiska utvecklingen inskränks eller stagnerar, med risk för framtida psykisk ohälsa.

Om händelsen blir ett trauma beror dels på hur grov och våldsam den är, och dels på hur sårbar individen är. Mycket svåra påfrestningar, som går långt över den individuella sårbarhetens gränser, blir trauma för alla individer. Exempel är vistelse i nazismens koncentrationsläger och svår tortyr. När det gäller barn har flyktingströmmen från Latinamerika, Afrika och Balkan givit många exempel på det. Inte sällan har barn från dessa länder tvingats bli åsyna vittnen till hur deras föräldrar utsatts för våldtäkt och svår misshandel eller mord.

Men påfrestningar av något mindre kaliber, som för några kanske inte blir traumatiska, kan ändå bli traumatiska för andra individer. Dessa är de mest sårbara, de som har den minst stabila grunden i sin personlighet, ofta de som redan tidigare utsatts för trauma. Vid ett jordskalv kanske några byggnader rasar samman medan andra står kvar.

För att bedöma vad som är barnets bästa för ett enskilt barn, det vill säga för att förstå hur allvarlig en livssituation är för ett enskilt barn, måste man alltså sätta sig in i just det barnets egen livshistoria. Med vilket bagage av livserfarenheter möter han eller hon de nya händelserna? Vilken skyddande motståndskraft finns hos och omkring

Dikt om barnets bästa

Ingen kan se vad jag tänker
 ingen kan se min inre själ
 Jag vill inte att någon ska säga att jag är ful.
 Jag vill att alla ska tro mig.
 Det är bra om jag får välja var jag vill bo.
 Mitt bästa är om jag mår bra och får leva i trygghet.

Malin, 11 år

barnet? Med vilket bagage av livserfarenheter möter barnets föräldrar de nya händelserna?

Efter dessa reservationer för individuella variationer går jag nu över till att beskriva faktorer som har generell betydelse för barns och ungdomars utveckling.

Beroendet av föräldern

Den viktigaste faktorn är utan tvekan barnets beroende av föräldern. Som däggdjur utmärks människan av att hon föds långt mera ofullgånngen än andra däggdjursungar, och att hon behöver mycket längre tid i nära beroende av föräldern för att nå fram till fysisk och psykisk överlevnadsförmåga. Denna långa tid av hjälplöshet och beroende av föräldern ger människoungen exceptionellt rika möjligheter till inläring och utveckling. För att dessa möjligheter ska utnyttjas måste de vuxna kring barnet fungera kontinuerligt i psykiskt, fysiskt och socialt avseende. Om denna funktion upphör för en tidsperiod, om det blir en lucka i omsorgen, en period av övergivenhet, kan ett fysiskt och/eller psykiskt trauma uppstå. Barn är alltså beroende av att föräldern är *närvarande*, inte bara i fysisk utan också i psykisk mening. Föräldrarnas psykiska funktion måste vara intakt. Samhällets ansvar för barnet omfattar därför också föräldrarnas möjligheter att fungera optimalt gentemot barnet. Jag vill betona att detta inte bara gäller småbarnsåren. Beroendet av föräldrarna sträcker sig långt upp i tonåren.

Familjen är det system som gör föräldrafunktionen möjlig. Särskilt tydligt är det när det finns ett nyfött barn i familjen. Spädbarnets omvärld utgörs av moderns inre värld, har det sagts. Ett spädbarn är direkt beroende av att modern – eller den som har funktion som mor –

är i stånd att kommunicera med barnet och känna sig in i barnets från första stund skiftande känslor och behov. För ett spädbarn kan separation från föräldern bli ett psykiskt trauma redan efter några dagar.

Ju yngre barnet är desto mer omtåligt är barnet för en eventuell nedsättning av föräldrarnas psykiska funktion. Det gäller till exempel tillstånd av svår depression och ångest hos en förälder, och alldeles särskilt hos en spädbarnsmamma. En förutsättning för att spädbarnet ska få så mycket omsorg att dess psykiska utveckling är tryggad är att modern är i hygglig psykisk vigör, i hygglig känslomässig balans och besitter åtminstone ett minimum av psykisk kraft. Detta i sin tur förutsätter att fadern och andra i familjen fungerar hyggligt, och att familjens sociala situation inte är alltför prekär. En katastrof som drabbar en förälder drabbar också barnen i familjen.

Barn kommer likaså till skada om myndigheter, som har med barnfamiljer att göra, försummar att ta hänsyn till att föräldrar – även till äldre barn – måste ha en hygglig psykisk funktionsnivå. Utlänningsnämndens och Invandrarverkets asylbeslut har under de senaste åren producerat en rad otäcka exempel på de inhumanitära konsekvenserna av sådana försummelse.

Barnets begränsade tidsperspektiv

Vuxna har lätt att förbise hur begränsat barnets tidsperspektiv är. Först upp i tonåren börjar tidsperspektivet likna den vuxnes. Ofta överskattas barns förmåga att tåla längre separationer från föräldrarna. Rutinerna inom barnsjukvården är ett flagrant exempel. Det är under de senaste decennierna, i min läkargeneration, som man har förstått att det som tidigare var det gängse sättet att vårda på sjukhus, nämligen med otillräcklig föräldranärvaro, har vållat svåra psykiska skador hos många barn med livslångt kvarstående depressivitet och omtålighet.

Kontinuitet, förutsägbarhet, pålitlighet

Beroende är således ett nyckelord, barnets beroende av vuxna. Andra nyckelord är *kontinuitet* och *förutsägbarhet*. Alltför lätt förbiser vuxna att barnet, alltifrån födelsen och upp i tonåren, bygger upp sin personlighet med hjälp av kontinuerliga relationer till de känslomässigt viktiga personerna. Avbrott i relationerna är en skadlig faktor. Det gäller för alla åldrar, och återigen mera ju yngre barnet är.

Varje relation kan sägas ha en aspekt av löfte: Vi kommer att träffas igen. Kontinuitet i relationer måste därför ges ett högt värde i alla överväganden om prioriteringar. I barnomsorgen och i skolan, liksom för övrigt i patient-läkar-relationen, ska man sträva efter att så sällan som möjligt bryta etablerade kontakter mellan ett barn och en viktig vuxen person. Ett exempel från socialtjänstens område: Politiker i sociala nämnder och socialtjänstemän måste vara medvetna om att varje gång ett barn omplaceras i ett nytt familjehem försämras förutsättningarna för att barnet ska kunna knyta an känslomässigt till dem som ska bli de nya viktiga personerna.

Jag ska illustrera betydelsen av kontinuitet och förutsägbarhet med att nämna en av de principer som är grundläggande för psykoterapeutiskt arbete. Psykoterapi kan sägas bestå av en artificiell relation som är konstruerad och systematiskt planerad med avsikt att den ska vara psykologiskt gynnsam. En av de viktigaste läkande faktorerna i psykoterapi består just i att relationen till terapeuten är pålitlig. Den ska inte brytas eller ändras på ett godtyckligt och oförutsägbart sätt. Man kommer överens om exakta datum och klockslag för när man ska träffas och långt i förväg datum för när man ska avsluta relationen. Om denna grundläggande förutsättning försummas fungerar inte psykoterapin.

Barn behöver båda föräldrar

Frekvensen av skilsmässa och separation mellan sammanboende föräldrar är hög och fortsätter att öka. Ofta spricker parrelationen när första barnet kommer till världen. Många föräldrar separerar på ett sätt som gör det svårt för barnen. Det är en självklarhet att barn behöver båda sina föräldrar. I de senaste årens svenska debatt har det med rätta framhållits, med hänsyn till att barnet oftast är kvar hos mammorna, att pappornas psykologiska närvaro är oerhört viktig för barnets utveckling.

Det betyder att alla åtgärder som hjälper föräldrar, alltifrån barnets tidigaste ålder, att samarbeta så att båda får finnas med i barnets uppväxt är till barnets bästa. Jag vill i sammanhanget betona betydelsen av förebyggande insatser, till exempel att:

- o familjerådgivningen har goda resurser både kvalitativt, alltså ifråga om kompetens och utbildningsmässigt, och kvantitativt, det vill säga är lättillgänglig;

- o blivande och nyblivna föräldrar får psykologiskt stöd, till exempel genom att hålla hög kvalitet på det medicinska och psykologiska arbetet på barnvårdscentralerna;
- o separerade föräldrar får praktisk och ekonomisk hjälp med till exempel bostad så att de har lätt att umgås med sina barn och att de kan resa och träffa barnen.

Den sociala utvecklingen

Jag har hittills talat om barn utifrån en individinriktad psykologisk synvinkel. Men den sociala aspekten av utvecklingen är också viktig. Barnet är både individ och gruppvarelse.

Tillhörighet till en grupp spelar stor roll för att ett barn eller en tonåring ska kunna utveckla en stabil identitet och självkänsla. Upprepade uppbrott från en kamratgrupp kan göra detta svårt för många. Jag har sett åtskilliga flyktingbarn som i sitt korta liv redan varit med om flera uppbrott före ankomsten till Sverige, och som under något eller ett par år efter ankomsten har tvingats flytta runt mellan olika flyktingförläggningar och kommunplaceringar. De har då brutit upp från den ena kamratgruppen efter den andra, och inte någon gång hunnit etablera stabila kamratkontakter. Resultatet är påtagligt, barnet ter sig då som en socialt omogen, orolig och nästan förvirrad liten person. Detsamma gäller lite äldre barn, unga tonåringar, som efter alltför många uppbrott i känslig ålder ger upp hoppet om att bli accepterad som en fullvärdig medlem i en grupp av jämnåriga. De blir dystra och enstöriga ensamvargar.

Barn och unga utvecklas genom att identifiera sig med viktiga personer i sin närhet. Identifikation med andra är grundläggande för den samhällsprocess som sociologerna kallar socialisation. Det är genom identifikation man förvärvar sitt normsystem och lär sig att handskas med konflikter och att fördela ansvar. En nödvändig ingrediens i barns uppväxt är därför närhet till vuxna, både män och kvinnor och både yngre och äldre. Alltför många barn, både i förskole- och skolåldern, har enbart summariska och torftiga kontakter med vuxna under sin uppväxt.

Det viktigaste är förstås att barnet har tillgång till föräldrarnas tid och uppmärksamhet. Kortare arbetsdag för småbarnsföräldrar, både pappor och mammor, skulle ur denna synpunkt vara en viktig reform. En annan viktig resurs är unga ledare, pojkar och flickor som i ålder står mellan barnet eller den unga tonåringen och föräldrarna. Om man har sett hur ivrigt barn och unga tonåringar tar för sig av sådana yngre

förebilder förstår man att en satsning på bra barn- och ungdomsledare kan betyda mycket för att gynna den psykiska utvecklingen.

Varje samhälle måste klara av socialisationsprocessen, kunna fostra nya generationer till kompetenta medlemmar i samhället. I varje ny generation måste människor ha lärt sig ta ansvar och kunna samarbeta som medlemmar i en grupp, och samtidigt måste de kunna fungera autonomt, som självständiga personer. Det samhälle som misslyckas med denna reproduktiva uppgift går mot sin upplösning på en eller ett par generationer.

Det är värt att ägna några minuter åt frågan hur vi i Sverige understödjer barns och ungdomars utveckling till väl fungerande grupp- eller samhällsmedlemmar.

Barnomsorgen

På dagis möter barnet den vidare världen utanför familjen. Gruppen av barn och fröknarna är barnets första erfarenhet av ett socialt system. Det är då angeläget att det sociala system som en barnomsorgsgrupp utgör fungerar så att det verkligen gynnar inläringen av social funktion. Därför bör man se upp med besparingsåtgärder som tunnar ut vuxnas närvaro vilket riskerar att förvandla barnomsorgen till förvaring. Det är viktigt att förskolebarn möter intresserade och välutbildade vuxna, både män och kvinnor. Framför allt är det viktigt att kontinuiteten hålls uppe i barnets relation till de vuxna: *Personalpolitiken måste vara sådan att man kan undvika täta personalbyten.*

Också när det gäller barnets relation till den sociala gruppen är kontinuitet ett nyckelord. En enkel slutsats är att den besparing inom barnomsorgen, som uppnås genom att barn utesluts ur daghemsgruppen om föräldrarna är arbetslösa, eller om det föds ett syskon, inte stämmer med Barnkonventionen.

Skolan

Hur är det då med den utan all jämförelse viktigaste grupperfarenheten, skolan? Hur främjar de tolv åren i skolan de ungas utveckling till sociala varelser? Skolan är samhällets stora chans att ge varje blivande medborgare en positiv upplevelse av hur ett socialt system fungerar och av sig själv som gruppmedlem. Skolan är det viktigaste momentet i socialisationen. I det följande ska jag beskriva skolans funktion ur den aspekten. För att framhäva tankegången kommer jag att tala om skolan på ett förenklat och kanske karikatymässigt sätt.

För några generationer sedan ägde socialisationen, barnets inläring av samhällets regler och normer, väsentligen rum utanför skolan. Barn hade kontakt med vuxna av båda könen och med arbetslivet på ett helt annat sätt än i dag. I vår tid, däremot, sker socialisationen huvudsakligen inom barnomsorgen och skolan. Ingen offentlig utredning eller politiskt beslut har uttalat att det ska vara så. Det har bara blivit så, oavsiktligt och automatiskt, i förbifarten. Föräldrar och andra vuxna har försvunnit ur barnens värld under större delen av barns vakna tid, med undantag för lärarna i skolan och fröknarna på dagis. Skolsystemet har inte något formellt ansvar för socialisationen. Mitt intryck är att flertalet människor som är aktiva skolpolitiker, skolbyråkrater och lärarnas lärare också saknar medvetenhet och intresse för den uppgiften.

Enligt min mening har skolan misslyckats med den socialt fostrande mål; socialisationen. Misslyckandet beror inte på att enskilda lärare gör fel utan på att hela skolsystemet är felkonstruerat. Varje skola är ett samhälle i miniatyr. Dagligen ska ansvar, rättigheter och skyldigheter fördelas och konflikter lösas. Varje barn borde i skolan få en positiv upplevelse av att arbeta med andra och av sig själv som gruppmedlem, och av miniatyrsamhället. Men fortfarande är de flesta skolor i sig själva dåligt fungerande sociala system. Lärarnas och skolbarnens världar är strikt åtskilda. Barnen kastas mellan två ytterligheter: dels lektionernas absurda reglementering och fragmentering av fyrtyo minuters inlärningspass i vitt skilda ämnen, och dels rasterernas och skolmåltidernas totala anarki där alltför få vuxna finns närvarande. Så gott som allt bestäms över huvudet på eleverna, även den

Om min syster Nathalie

Hon har ett handikapp som heter ryggmärgsbrock. Ryggen är förstörd. Hon har ett hjärnstopp, kan man säga. Hon ska operera ögonen för att de sitter för långt i sär. Hon är ganska tjock. Hon kan leka med Rocky, men inte så hårt.

Mattias, 11 år

ganska stora andel av elever som är nära eller till och med över myndig ålder och har en vuxens intelligens och mognad. Något liknande gäller också den enskilda läraren. En enkätundersökning visar att 95 procent av lärarna vantrivs med sitt arbete. Majoriteten av elever skulle antagligen ge ett liknande negativt besked, både med tanke på den sociala tillvaron och den fysiska miljön, till exempel bullernivån vid måltiderna och toaletternas utformning. Vilket företag eller myndighet skulle acceptera sådana förhållanden och sådan arbetsmiljö som barnen har?

Dessutom är skolans värld helt åtskild från samhället utanför. Barnen är fjärran från att delta i vardagligt samarbete och enkla sociala ansvarsuppgifter och fjärran från arbetsplatserna. Både näringslivet och den offentliga sektorn förväntar sig att skolsystemet ska ta hand om alla medborgare från sex års ålder och efter tolv år leverera människor som är färdiga att delta i vuxensamhället.

Ytterligare en tillspetsning: Det förefaller som om två traditioner från ett historiskt avlagset samhälle fortfarande håller skolsystemet i ett järngrepp. Dels klosterscholornas avsiktliga fragmentering av tiden i tidsmoduler: täta klockringningar skulle mana till bön och tankar på Gud och avbryta eventuella privata tankar. Dels det obligatoriska skolsystemets funktion i den epok då industrialismen fick sitt genombrott, nämligen förvaring, att ta hand om alla barn som drev omkring på gatorna när deras föräldrar arbetade i fabriker.

En bra människa skall

- Vara ärlig
- Vara snäll och hjälpsam
- Inte vara uppkäftig
- Vara ”just”
- Vara som min mamma, rent ut sagt.

Christian, 13 år

Lärare är ambitiösa men är enbart pedagoger. De är inte tillräckligt utbildade för den sociala uppgift som de faktiskt har, nämligen att få detta system av grupper av barn och vuxna att fungera, och att själva vara modeller för social funktion. De får mycket lite kunskaper om hur barn och tonåringar fungerar i grupp. De får inte heller utbildning eller handledning i den svåra konsten att samarbeta med föräldrar.

En andel av eleverna misslyckas redan på ett tidigt stadium. De blir förlorare, som termen numera lyder. För det första misslyckas de ifråga om inläring. Den mest ödeläggande effekten av detta misslyckande är att de aldrig lär sig att man kan lära sig något nytt, att det lönar sig att plugga, att man kan utveckla sådana kunskaper och förmågor som samhället finner önskvärda. För det andra misslyckas de i socialt hänseende, nämligen att bli en accepterad och uppskattad gruppmedlem.

Dessa misslyckanden ackumuleras under de tolv åren, växer med ränta på ränta från lågstadiet och fram till utgången av högstadiet. Vid det laget har de etablerat en självbild och identitet som både dumhuvud och asocial. Tvåtedjedelssamhället grundläggs på låg- och mellanstadiet.

Orsaken till att en femtedel av barnen blir förlorare är i ett individinriktat perspektiv att de har störningar eller defekter som gör dem oförmögna att tillgodogöra sig undervisningen. Vi vet till exempel att vissa riskfaktorer redan på lågstadiet innebär stor sannolikhet för framtida svårigheter, nämligen ogynnsamma familjeförhållanden, läs- och skrivsvårigheter och att vara född sent på året.

Men man kan kasta om perspektivet. Då framstår vårt skolsystem som orsak till att en femtedel av eleverna är blivande förlorare. Det har misslyckats både med den pedagogiska uppgiften att lära alla att lära sig och med den socialt fostrande uppgiften.

Vad kan samhället göra?

För att barn och unga ska utvecklas krävs att de har med intresserade vuxna att göra, och att dessa relationer är pålitliga och kontinuerliga.

Det är alltså angeläget att samhällets prioriteringar tar hänsyn till detta. Relationerna mellan barn och föräldrar bör stödjas på alla sätt. Familjerådgivning, föräldrastöd inom barnavård, barnomsorg och psykisk barn- och ungdomsvård är viktiga resurser. Föräldrars tid, ork och förmåga att vara med sina barn måste få stöd genom olika generella samhällsåtgärder. Fler vuxna behövs i skola och barnomsorg. Barngrupperna i barnomsorgen måste vara så små att varje barn har en god relation till ett par vuxna. Dessa relationer måste vara

beständiga, täta personalbyten är förkastligt. Detsamma gäller både skolan och den ordnade fritiden efter skolan: Flera vuxna, mindre grupper, mera respekt för varje individ och hans eller hennes behov av en positiv upplevelse av att vara medlem av en social grupp.

Psykiskt hälsa, den psykiska folkhälsan, är i grunden en fråga om kvaliteten i relationerna mellan barn och vuxna.

□ □ □

Godis behöver barn inte äta

Barn ska kunna äta och dricka. För att överleva. Få vara friska och växa. Godis behöver barn inte äta. Man ska inte slåss om maten. Mat som fisk, kött, äpplen och päron är viktigare än godis. Jag tycker att alla barn som får en tia av sina föräldrar ska spara den till något bättre än tuggummi.

Anna, 9 år

Jag känner inte någon vars föräldrar bor ihop

Av Sara, 16 år

Jag har alltid trott att alla mina vänners liv såg ut som mitt eget. När man är liten pratar man aldrig om svåra familjeförhållanden, som till exempel misshandel, incest eller alkoholproblem. Man tar helt enkelt för givet att andra har det lika bra som en själv. Det är klart att man visste att sådant händer, men inte i vår lilla småstad och inte bland ens bästa vänner.

När man blir äldre börjar man tänka mer och förhoppningsvis prata med andra om sina problem. Det var någon gång i tolvårsåldern som jag och mina vänner på allvar började prata om våra verkliga känslor och vårt liv. Det var då som jag fick reda på att en av mina närmaste vänner hade en alkoholiserad pappa och att en annan hade blivit misshandlad under en längre tid.

Det var aldrig fråga om att göra en anmälan mot någon förälder. Vi hade varandra att prata med och sova hos om det blev för jobbigt. En av mina vänner som jag tyvärr inte har någon kontakt med längre hade en pappa som utnyttjade henne sexuellt och en styvpappa som slog henne. När hon försökte ta sig hemifrån sa socialen bara att hon överreagerade och hennes mamma kallade henne lögnare. Det var över ett år sedan och hon bor fortfarande kvar hemma. Ingen verkar ha tid eller ork att bry sig om henne trots tre misslyckade självmordsförsök.

Ska det behöva vara så att man måste rymma hemifrån för att ta sig ur helvetet?

Jag satt och pratade om det här med min mamma för inte så länge sedan. Vi pratade om en kompis till mig vars pappa åtskilliga gånger försökt ta livet av sig och jag började tänka på hur många som egentligen har "perfekta" familjeförhållanden. Efter ett tag insåg jag att nästan inte en enda av mina kompisar har föräldrar som bor ihop och några av föräldrarna har grava problem av olika slag.

Ska det behöva vara så att barn och ungdomar inte längre ska kunna känna sig trygga i sina egna hem? Räcker det inte med tonårskriser, puberteten, och allt det nya i skolan och utanför den?

Min mamma frågade mig en gång om jag aldrig skulle hitta en kille som inte knarkade eller var kriminell, men faktum är att det är svårt eftersom allt har förändrats. Allt är så mycket tuffare nu än det var när hon var sexton år. Men det beror nog till stor del på hur det ser ut i hemmen. Det är svårt att inte dras ut på gatan när det känns tufft att vara hemma.

Några klarar av det medan andra bara går djupare ner i svackan. Man kan bara hoppas att man har varit till nytta själv, för det kan hända alla.

Det har hänt mina bästa vänner.

Mina dagisfröknar slog mig

När jag var fyra år började jag på dagis. Det var inte kul. Det fanns en bra fröken, resten var dumma. Jag hade många kompisar. Men jag fick alltid skäll vad jag än gjorde. Mina dagisfröknar slog mig. Jag rymde därifrån tolv gånger på ett år. När jag var sjuk fick jag inte göra någonting, inte gå hem heller. Det var en sak som var bra och det var att det fanns ett fotbollsmål där. När jag var sex år gick jag i en sexårsklubb. Där fick man lära sig att läsa, skriva och räkna. Och vi hade också en lässtund där en fröken läste. Vi frågade henne om det var något fel på henne men det var det inte, så dom. När jag gick i tvåan så fick jag reda på att hon var alkoholist.

Jesper, 12 år